

Nazim Lleshi & Bardh Rugova (2024).
***Fjalor i turqizmime në gjuhën shqipe (fq. 479).* Prishtinë:**
Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës

Abdulla Rexhepi*

Në gjuhën shqipe ekziston një numër i konsiderueshëm i fjalëve dhe i elementeve të huazuara nga gjuha turke, një pjesë e të cilave janë të vjetruara dhe nuk përdoren më, një pjesë tjetër tashmë konsiderohen historike, ndërsa një numër i madh prej tyre mbeten ende në përdorim të përditshëm. Këto huazime gjuhësore reflektojnë periudhën e gjatë të ndërveprimit kulturor dhe politik midis shqiptarëve dhe Perandorisë Osmane. Statusi i turqizmimeve në shqip ka qenë gjithnjë i ndërlidhur me shkallën e integritetit të shqiptarëve brenda kësaj Perandorie.

Dikur, gjuha turke shërbente si *lingua franca* mes popujve të ndryshëm (edhe të shqiptarët) të sunduar nga Perandoria Osmane, duke bërë që turqizmat të fitonin një status të lartë dhe prestigjioz në këto shoqëri. Disa studiues kanë krahasuar huazimet turke nga gjuhët ballkanike me huazimet latine nga gjuhët e Evropës Perëndimore dhe i kanë vlerësuar ato si një fenomen të rëndësishëm të zhvillimeve gjuhësore dhe kulturore. Kështu, përgjatë viteve, janë bërë disa përpjekje për të identifikuar, mbledhur dhe analizuar këto huazime, si dhe për të hartuar fjalorë dhe vëllime të dedikuara turqizmimeve në gjuhën shqipe.

Megjithatë, për studiuesit e gjuhësisë ballkanike dhe, sidomos, për ata të shqipes, disa nga këto vëllime kanë lënë jashtë trajtimin të tyre një numër të madh turqizmesh. Përveç kësaj, në disa raste, janë dalluar mangësi në dijet e leksikografisë shqipe dhe në përdorimin e metodologjisë shkencore. Duke marrë parasysh këto sfida dhe boshllëqe,

---

* Prof. Asoc. Dr. i asocuar në Universitetin e Prishtinës, Fakulteti i Filologjisë, Departamenti i Orientalistikës, ORCID nr. 0000-0001-7788-229X, abdulla.rexhepi@uni-pr.edu

vëllimi *Fjalor i turqizimave në gjuhën shqipe*, i hartuar nga autorët Nazim Lleshi dhe Bardh Rugova, mëton një përpjekje serioze për të plotësuar këto mangësi. Ky vëllim, i përgatitur me metodologji të avancuar shkencore, gjithashtu synon të shërbejë si një burim i vlefshëm për studiuesit e leksikografisë shqipe dhe të komunikimit ndërkulturore. Përveçse pasuron literaturën e fushën e gjuhësisë, ky fjalor ka një rëndësi të veçantë në dokumentimin e trashëgimisë kulturore të shqiptarëve dhe ndërveprimin e tyre historik me kulturat e tjera.

Vëllimi *Fjalor i turqizimave në gjuhën shqipe* përbëhet nga dy pjesë: parathënia dhe pjesa e leksikut. Në parathënie, autorët paraqesin këndvështrimet e tyre rreth turqizimave të ngulitura në gjuhën shqipe. Lleshi dhe Rugova, duke shpjeguar metodologjinë e klasifikimit dhe identifikimit të turqizimave në gjuhën shqipe, shënjojnë metodat që kanë ndjekur për të identifikuar fjalët turke dhe klasifikimin që u kanë bërë këtyre fjalëve. Ata, gjithashtu, diskutojnë edhe për mënyrën e hyrjes së fjalëve turke në gjuhën shqipe, periudhën e kontakteve të shqiptarëve me turqit-osmanë, për shtrirjen e turqizimave në rajone të ndryshme të banuara me shqiptarë, (përfshirë këtu edhe të folmen e komunitetit arbëresh), si dhe për periudhat historike të shtresëzimit të turqizimave në gjuhën shqipe. Pas parathënies, paraqiten shkurtesat dhe, më pas vijon pjesa e leksikut, duke filluar me fjalën *ab/á-ja* dhe duke përfunduar me fjalën *zhugmítshm/e-ja*.

Karakteristikë e vëllimit *Fjalor i turqizimave në gjuhën shqipe* është se ai përfshin edhe fjalë si *dreqnillëk* e *asajde*, të cilat shpesh janë diskutuar nëse mund të përcaktohen si turqizma, apo janë thjesht fjalë shqipe që kanë marrë prapashtesat e turqishtes (-llëk dhe -de). Autorët gjithashtu kanë përfshirë edhe disa fjalëve turke që kanë përdorim të veçantë nëpër disa rajone të caktuara. Shembull i tillë është fjala *ekmek* (turq. bukë), e cila në Gjakovë përdoret në kuptimin e *çamçakëzit*. Këto fjalë, autorët në fjalor i markojnë me shkurtesën rajon. Ata gjithashtu kanë regjistruar edhe turqizmat që janë evokuar nga politikat gjuhësore dhe mësimjet për pastrimin e gjuhës shqipe nga fjalët turke. Si rezultat i këtyre ndërmarrjeve, fjala si për shembull *insan* (turq. njeri), edhe pse në leksikun e përditshmërisë është zëve-

ndësuar me fjalën shqipe *njeri*, megjithatë ajo sot përdoret ende në një stil evokues, si në shembullin: “*Ti nuk bëhesh insan!*” (fq. 211).

Fjalor i turqizmeve në gjuhën shqipe gjithashtu ka regjistruar koncepte dhe fjalë, që ndodhen në kujtesën tonë historike, e të cilat nga autorët janë shënuar si fjalë të vjetra. Këtu mund të përmenden fjalët si, *pasha, sulltan, beg*, etj. Ndërkaq, grupi i fundit i fjalëve që autorët e kanë regjistruar në fjalor është grupi me fjalë obsolete, pra fjalët të cilat më nuk përdoren në të folmet e shqipes. Si shembuj të tillë mund të përmenden: *çengi-a, akëlli*, etj.

Gjithashtu, ajo që e bën *Fjalorin* e Lleshit dhe Rugovës të veçantë, në krahasim me fjalorët e deritanishëm të kësaj fushe, është se ky fjalor paraqet katalogun më të plotë të ndikimit leksikor të turqishtes në gjuhën shqipe deri më sot. Duhet përmendur se Gustav Meyeri (1891), në fjalorin etimologjik, ka arritur të identifikojë rreth 1.180 turqizma në gjuhën shqipe, ndërsa Emanuele Banfi (1985) shkruan se në shqipe ka përafërsisht 2.000 turqizma. Norbert Boretzky (1975), në studimin e tij mbi turqizmat në gjuhën shqipe, merret me shtresëzimet e fjalëve turke dhe identifikon 3.000 turqizma (bazuar në korpusin që ka përdorur).

Kuptohet, studimet gjuhësore të Boretzkyt për përshtatjen e huazimeve turke në gjuhën shqipe, ashtu si ato të Meyerit për etimologjitë, janë të rëndësishme dhe shërbejnë si punë referenciale në hulumtimet rreth turqizmeve në gjuhën shqipe. Megjithatë, hulumtimi i një baze më të gjerë përdorimesh nxjerr në pah se kishin mbetur pa u trajtuar një numër i madh i turqizmeve të gjuhës shqipe dhe qenë lënë jashtë fjalë me prejardhje turke që përdoren edhe sot e që nuk janë zëvendësuar me fjalë të tjera.

Një tjetër punë e rëndësishme në këtë fushë është *Fjalori i Orientalizmave në Gjuhën Shqipe* i Tahir Dizdarit (2005), i cili regjistron gjithsej 4.500 turqizma/orientalizma. Ky fjalor, deri më sot, ka qenë referencë e gati të gjithë atyre që janë marrë me huazimet e fjalëve turke/orientalizmeve në gjuhën shqipe. Fjalori i Dizdarit, edhe pse ka përmbushur një boshllëk në rrafshin leksikologjik dhe leksikografik të gjuhës shqipe, megjithatë, ka mangësi të dukshme sa i përket metodologjisë shkencore, sidomos në raport me regjistrat nga të cilët ai i ka

mbledhur huazimet turke dhe në raport me kriteret e fjalorëve bashkëkohorë.

Në këtë kuadër, vëllimi *Fjalor i turqizimave në gjuhën shqipe* ka regjistruar mbi 10.000 fjalë turke në gjuhën shqipe. Lleshi dhe Rugova, për hartimin e këtij fjalori, kanë shfrytëzuar një gamë të gjerë burimesh, si fjalorë të vjetër të gjuhës shqipe, tekste të ndryshme shqipe, si dhe komunikime të përditshme në këtë gjuhë. Siç e përmendin edhe ata në parathënie, me këtë vëllim kanë për qëllim të regjistrojnë turqizmat që janë përdorur dhe vazhdojnë të përdoren nga folësit e gjuhës shqipe. Ky fakt tregon, gjithashtu, se ata kanë grumbulluar fjalë nga burime dhe korpuse të ndryshme të përdoruesve të gjuhës shqipe. Në vëllim përfshihen shtresa pasive dhe aktive të përdoruesve të turqizimave, si dhe një numër i madh fjalësh dhe termash nga fusha të ndryshme të jetës së shqiptarëve. Për dallim nga fjalorët e mëhershëm të turqizimave/orientalizimave, fjalori i Lleshit dhe Bardhit përfshin një numër të madh të turqizimave që përdoren nga shqipfolësit jashtë Shqipërisë, sidomos në Kosovë. Po ashtu, këtë vëllim e begatojnë shpjegimet e detajuara të këtyre huazimeve.

Në këtë fjalor, mësojmë për herë të parë për një numër turqizmesh dhe elementesh turke që përdoren sot e kësaj dite nga shqipfolësit, të cilat janë menduar se janë fjalë burimore shqipe e që nuk ishin regjistruar më parë nga fjalorë të tjerë. Si shembull mund të paraqitet fjala *lulij/e-a*, e cila shënjon një koncept mjaft të pranishëm në letërsinë klasike perse e turke, në kuptimin e bukurisë, delikatesës dhe çiltërsisë.

Përfundimisht, mund të thuhet se përdorimi i metodologjisë dhe i aparaturave shkencore bashkëkohore në hartimin e këtij vëllimi nga autorët ka luajtur një rol të rëndësishëm në ngritjen e cilësisë dhe saktësisë së studimeve leksikografike të shqipes. Vëllimi *Fjalor i turqizimave në gjuhën shqipe*, i Lleshit dhe Rugovës, po ashtu tregon një përpjekje përparimore në fushën e leksikologjisë shqipe, duke plotësuar një mungesë të rëndësishme në studimet e gjuhës sonë.

Ky fjalor, jo vetëm që ndihmon në pasurimin e njohurive mbi ndikimet gjuhësore të huaja në shqip, por gjithashtu shërben si një burim i rëndësishëm për studiuesit e historisë gjuhësore dhe të marrëdhënie-

ve kulturore në rajon. Për më tepër, ky botim përbën një kontribut të shquar në zhvillimin e studimeve orientale shqiptare, dhe ofron një perspektivë më të thellë mbi ndërveprimin e kulturave në rajonin e Ballkanit.

Në këtë mënyrë, ai mund të konsiderohet si një udhërrëfyes i vlefshëm për hulumtime të mëtejshme në studimet gjuhësore dhe në komunikimin ndërkulturor, duke pasuruar kështu dijet tona mbi historinë dhe avancimin e kulturës shqiptare në përgjithësi, dhe të gjuhës shqipe në veçanti.

